

1980'den sonra Mısır ve Doğu Akdeniz ülkeleri dışında yaşayan Arap yazarların da katkılarıyla roman yazımında bir patlama oldu. Özellikle Fas, Tunus ve Ceza-yir'de Fransızca'dan ziyade Arapça yazan yazarların sayısındaki artış modern Arap romanının gelişmesine yeni bir boyut kazandırdı. 1945-1960 yılları arasında olgunluk dönemine girmiş olan Arap romanı bugün, özellikle Necîb Mahfûz'un 1988'de Nobel edebiyat ödülünü almış olmasının da etkisiyle büyük bir hızla yoluna devam etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülmuhsin Tâhâ Bedr, *Te'tavvürü'r-rivâye-ti'l-'Arabiyyeti'l-hadîse fî Mısır: 1870-1938*, Kahire 1963, tür.yer.; Adnân b. Züreyl, *er-Rivâyetü'l-'Arabiyyeti's-Sûriyye*, Dimaşk 1973, tür.yer.; H. Kilpatrick, *The Modern Egyptian Novel*, London 1974, tür.yer.; İbrâhim es-Seâfin, *Te'tavvürü'r-rivâyeti'l-'Arabiyyeti'l-hadîse fî Bilâdi's-Şâm: 1870-1967*, Beyrut 1407/1987, tür.yer.; Necm Abdullâh Kâzım, *er-Rivâye fî'l-'Irâk*, Bağdad 1987, tür.yer.; Muhsin Câsim el-Müsevî, *er-Rivâyetü'l-'Arabiyye: en-Neş'e ve't-tehavvül*, Beyrut 1988, tür.yer.; Şeffi es-Seyyid, *İtticâhâtü'r-rivâyeti'l-'Arabiyye fî Mısır*, Kahire 1993, tür.yer.; Rahmî Er, *Modern Mısır Romanı: 1914-1944*, Ankara 1997, tür.yer.; Fâtma Mûsâ, *er-Rivâyetü'l-'Arabiyye-tü'l-mu'âşıra*, Kahire 1998, tür.yer.; R. Drory, "Fiction, Medieval", *Encyclopedia of Arabic Literature* (ed. J. S. Meisami – P. Starkey), London 1998, I, 228-230; W. Hamarneh, "Fiction, Modern", a.e., I, 230-233.

RAHMİ ER

□ FARS EDEBİYATI. Fars edebiyatında Batı tarzında roman anlayışı ilk defa XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. İran'da önce seyahatnâme ve klasik hikâyelerdeki şahsiyetlerden, Avrupa dillerinden Farsça'ya çevrilen romanlardan etkilenecek ilk tarihî romanlar yazılmaya başlandı. Bu ise XIX. yüzyılın ikinci yarısıyla XX. yüzyılın başlarında yaşanan Meşrutiyet devrimiyle toplumsal ve siyasal krizlere cevap arayışın sonuçlarından biridir. Batı tarzında romanın ortaya çıkmasında önemli etkenlerin başında basın ve matbaanın İran'a girmesi ve Avrupa dillerinden yapılan tercüme faaliyetleri gösterilir. Avrupa'ya öğrenim veya seyahat için giden İranlılar basın ve matbaa gibi yeniliklerle karşılaşarak bunları İran'a taşıdılar. Aydınlar, XIX. yüzyılın sonlarındaki siyasal ve toplumsal uyanış yıllarında Fransız ve Rus edebiyatının roman gibi yeni edebî tarzlarıyla tanıştı. Batı'daki roman anlayışında bireyin toplumsal çıkarlar dışında yalnız birey olarak öne çıkması ve değer kazanması, İran toplumunda bireyin önem kazanmasına sebep olan siyasal ve toplumsal değişikliklerle doğru oran-

tılı biçimde ortaya çıktı. İran'da Kaçar hânedanının egemen olduğu bu dönemde Alexandre Dumas'nın *Monte Kristo Kontu* (*Kont-i Monto Kristo*, Tahran 1895) ve *Les trois mousquetaires* (*Se Tüfengdâr*, Tahran 1307), Corci Zeydân'ın 'Azrâ'-i Kureys (Tahran 1337 hş.) gibi ilk Batılı romanların Farsça'ya tercümesi de Fars edebiyatında romancılığın başlamasını etkiledi. Fars edebiyatında ilk roman örneği diye gösterilen eserlerden biri, Mirza Feth Ali Ahundzâde'nin *Setâregân-i Ferîbhôrde* (*Hikâyet-i Yûsuf Şâh Sîrâc*) adlı, konusu Safevî döneminde geçen tarihî romanı olup Mirza Ca'fer Karacadâğî'nin Âzerice'den *Temsîlât-ı Âhundzâde* adıyla Farsça'ya tercüme ettiği külliyatı içinde yer alır (Tahran 1288-1291). Ardından İran'da meşrutiyetçi düşüncelerinin soyut ürünleri olarak ilk Farsça romanlar seyahatnâme tarzında yazılmaya başlandı. Bu eserlerin bir başka örneği, İstanbul'da yaşayan İranlı tüccar Zeynelâbidin-i Merâğî'nin *Seyâhatnâme-yi İbrâhîm Beg yâ Belâ-yi Ta'aşşub-i Ū* adlı eseri (Kahire 1313) yeni bir bakış açısıyla ve sade bir üslûpla kaleme alınmış bir yolculuk hikâyesidir. Kafkasya'da yaşayan özgürlük ve yenilik yanlısı İranlı tüccar Abdürrahim Tâlibov'un yine seyahatnâme tarzıyla bağdaşık, dönemin İran toplumuna eleştirel bakış taşıyan *Mesâlikü'l-Muhsinîn* adlı eseri (Kahire 1323), Rus edebiyatının etkisi altında hayalî bir coğrafya heyetinin İran'ın kuzeyinde yaptığı seyahati anlatır.

Tarihî bir gerçekten ilham alınarak yazılan romanlar İran toplumunun bir taraftan Meşrutiyet devrimi için çaba gösterdiği, diğer taraftan I. Dünya Savaşı döneminde toplumun içine düştüğü karamsarlık haliyle bir kurtarıcı, kimlik ve güvenlik arayışı içinde olduğu 1895-1941 yılları arası süreçte doğdu. Tarihî romancılık eskiye övünür ve ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğu düşüncesiyle özdeşleşir, renkli bir romantizmle öne çıkar. 1941 yılına kadar bu roman anlayışı halkın kendi yapısına uygun kimlik ve güvenlik arayışını yansıtır ve Sâdık Hidâyet'in *Bûf-i Kûr* romanıyla (Tahran 1329 hş.) en üstün şeklini alır. Bu türün diğer örnekleri içinde Mirza Âgâ Hân-ı Kirmânî'nin *Âyîne-yi İskenderî* (Tahran 1285 hş.) ve Kaçar Şahı Feth Ali'nin torunlarından Muhammed Bâkır Mirza Hüsrevî-i Kirmânşâhî'nin *Sems ü Tuğrâ* (Tahran 1288 -1289 hş.) adlı romanları yer alır. Daha sonra bu tarz romanlar arasında Mirza Hasan Hân-ı Bedî'in *Dâstân-ı Bâstân yâ Sergüzeşt-i Kûrusu* (Tahran 1299 hş.), Mûsâ Nesrî'nin

'*Aşk u Saltanat yâ Fütûhât-ı Kûrus-i Kebîrî*' (Gürgân 1350 hş.), Abdülhüseyn San'atizâde-i Kirmânî'nin *Dâm Gosterân yâ İntikâm-ı hâhân-i Mezdekî* (I, Bombay 1299 hş., II, Tahran 1303 hş.), Haydar Ali-i Kemâlî'nin *Mezâlim-i Terkân Hâtân-u* (Tahran 1307 hş.), Ali Asgar Rahîmzâde-i Safevî'nin *Dâstân-ı Şehrbânû'su* (Tahran 1310 hş.) ve *Dâstân-ı Nâdir Şâh'ı* (Tahran 1310 hş.), Muhammed Hüseyin Rûknzâde-i Ademiyet'in *Delîrân-i Tengistânî'si* (Tahran 1310 hş.), Zeynelâbidin-i Mûtemen'in *Âşiyâne-yi 'Ukâb'ı* (Tahran 1318 hş.), Ali Şîrâzpûr-i Pertev'in *Pehlivân-ı Zend'ı* (Tahran 1312 hş.) örnek gösterilir.

Fars edebiyatında toplumsal romanın ilk örnekleri 1920'li yıllarda ortaya çıkar. İran'da işçiler meşrutiyet yönetiminin eleştirisiyle toplumsal romanda yerini alır ve bu tarz romanların en belirgin karakterlerinden biri olur. Bu romanlarda tarihî romanların aksine memur, işçi, kadın gibi karakterler eserin yazıldığı dönemin insanlarından oluşur ve kent yaşamı işlenir. Sade köy hayatının modern şehir hayatına doğru hızla kayması İran toplumunda sınıf hareketliliğinin göstergesi olarak toplumsal romana ağırlığını koyar ve orta sınıf insanlarının bireyselleşiliğinin aşiret ve toprak ağalığı ilişkilerinin yerini alması, sermaye sahiplerinin aristokratların yerine geçmesi bu tarz romanın en belirgin özelliği halini alır. Umutsuz romantizmi ve natüralizmiyle öne çıkan bu tür romanın yazarlarından biri olarak Müşfik-i Kâzîmî iki ciltlik *Tehrân-i Mehûl* adlı eseriyle (Tahran 1303-1305 hş.) yeni bir çığır açar. Bu tarzın diğer örnekleri arasında Ahmed Ali Hudâdâder Teymûrî'nin *Rûz-i Siyâh-i Kârger* (Kirmânşahan 1306 hş.) ve *Rûz-i Siyâh-i Ra'îyyet* (1907) yer alır. Daha sonra Abbâs-i Halîlî'nin *Rûzgâr-i Siyâh* (Tahran 1315 hş.), *İntikâm* (Tahran 1304 hş.) ve *Esrâr-ı Şeb'ı* (Tahran 1311 hş.), Muhammed Mes'ûd'un *Tefrihât-ı Şeb* (Tahran 1311 hş.) ve *Eşref-i Maḥlûkât'ı* (Tahran 1313 hş.), Muhammed-i Hicâzî'nin *Hümâ* (Tahran 1307 hş.) ve *Zibâ'sı* (Tahran 1311 hş.), Cihangir Halîlî'nin *Men hem Gîrye Kerde'mî* (Tahran 1320 hş.) bu tarzın ilk örnekleri olarak kabul edilir.

Sâdık Hidâyet, *Bûf-i Kûr* (1936) adlı romanıyla Fars edebiyatına tarihî ve toplumsal romancılığın sahip olduğu seyahatnâmecilik, öğüt verme ve halkı doğruya çağırma temalarının dışında bağımsız bir edebî tür olarak yeni estetik değer kazandırır. 1952-1979 yılları arasında gelişen çeşitli kültürel ve siyasal değişimler ede-

biyat alanında da kendini gösterir. İranlı yazarlar halk için edebiyat söylemlerini geliştirir ve bu dönem romancılığı realizmi tam anlamıyla hayata geçirmeye çalışır. Bu tarzın en önemli yazarlarından Büzürg-i Alevî *Çeşmhâyeş* adlı romanıyla (Tahran 1331 hş.), Sâdık Hidâyet *Sek-i Velgerd* (Tahran 1330 hş.) ve *Hâcî Âgâ* (Tahran 1325 hş.) gibi hikâyeleriyle toplumsal hayata gerçekçi bir bakış açısıyla ciddi etki bıraktı. Dönemin Sâdık-ı Çûbek, Seyyid Celâl Âl-i Ahmed ve İbrâhîm Gülistân gibi yazarları Amerikan realizminin etkisiyle yazı diline, romanın kurgusu ve yapısına önem vermeye çalıştılar. Sâdık-ı Çûbek *Tengsîr* (Tahran 1342 hş.) ve *Seng-i Sebûr* (Tahran 1345 hş.) adlı romanlarında yeni bir anlayışa yöneldi. Celâl Âl-i Ahmed de *Nûn u Kalem*'i (Tahran 1340 hş.) ve *Nîrîn-i Zemîn*'i (Tahran 1346 hş.) Batıcı eğilimlerle yazdı. İbrâhîm Gülistân, Ernest Hemingway gibi yazarların etkisiyle kendi alanında en güzel örnek sayılan *Medd ü Meh* adlı romanı kaleme aldı (Tahran 1348 hş.). Bu dönemde edebiyat dünyasına giren önemli yazarların başında Gulâm Hüseyin-i Sâidî, Menûçîhr Safâ, Nâdir-i İbrâhîmî, Mahmûd Keyânûş, Ahmed Mahmûd ve Behmen-i Fûrsî gelir. İran'da yaşanan bir tür modernizme tepki, kendine dönüş ve yeni çıkış yollarının arandığı yıllar olarak bu döneme Hûşeng-i Gülüşîrî'nin *Şâzdeh İhticâb* (Tahran 1347 hş.), Ahmed Mahmûd *Hemsâyeşâ* (Tahran 1353 hş.) ve İran'ın ilk kadın romancılarından sayılan Sîmîn Dânişver'in çok sevilen *Sevûşûn* (Tahran 1348 hş.) adlı romanları damgasını vurdu.

İran'da modern tarzdaki eserlerin sayısının arttığı bu dönem aynı zamanda toplumda siyasal otorite baskısının daha da yoğun olduğu yıllardır. Bu yıllarda yazarlar köklerini bulmak için köy edebiyatına yönelirler. Seyyid Hüseyin-i Mîr Kâzîmî, Emîn Fakîrî, Samed-i Behrengî, Mahmûd Devletâbâdî, Behrûz Dehgânî ve Ali Eşref-i Dervîşîyân bu türün önemli yazarlarından sayılır. Gulâm Hüseyin-i Sâidî *Tûp* adlı romanıyla (Tahran 1347 hş.) İran köy edebiyatının temsilcisi olarak görülür. Bu dönem eserlerinin en belirgin özelliği şekle dikkat edilmesi ve sosyal adaletsizlik, büyüyen kentlerdeki yaşam sorunları, sosyal sınıfların hayat tarzlarının edebî hayata ağırlığını koymasındır.

1979'da İran İslâm Cumhuriyeti'nin kurulması ve yaşanan devrim süreci edebiyatın seyrini değiştirir. Bu yeni dönemde Nâsîr-ı İrânî *Âyinehâ-yı Dêrdâr* (Tahran 1371 hş.), İsmâil Fasîh *Dâstân-ı Câvid*

(Tahran 1359 hş.), Ahmed Mahmûd *Dâstân-ı Yek Şehr* (Tahran 1360 hş.), Muhsin Mehmelmâf *Havz-ı Sâltân* (Tahran 1363 hş.), Kâsımali Ferâset *Naḥlîhâ-yı Bîser* (Tahran 1363 hş.), Cevâd Mecâbî *Şehrbendân* (Tahran 1366 hş.) ve Rîzâ Berâhenî *Çâh be Çâh* (Tahran 1362 hş.) adlı romanlarıyla öne çıkar (geniş bilgi için bk. Sipânî-Ü-Kâsımnejâd, II, 678-679).

Irak-İran savaşının başlamasıyla Muhsin Mehmelmâf, Ahmed Mahmûd, Abdülhay Şemsî gibi yazarlar savaş edebiyatına yöneldiler; bu dönemde İslâm devrimiyle ilgili yazılan eserlerin yerini savaş ve hâmaset eserleri aldı. Bu romanlar savaş cephelerinde yaşananlar, yaralıların hayatı, kahramanlıklar, savaştan dönenlerin hayata uyum sağlaması gibi temaları içerir. Savaşın sona erdiği 1987'nin ardından savaş romanları savaştan evlerine dönen askerlerin yaşadığı olaylar, kendilerini başka bir dünyada bulmaları, vefasızlık gibi konuları ele alır. İran'da savaşın yavaş yavaş insanların hayatından çıkmaya başlaması okuyucuları eğlendirici romanlara iter ve bu dönemde halkı eğlendirecek romanlar yazılır. Fetâne Hâc Seyyid-i Cevâdî'nin *Bâmdâd-ı Humâr* (Tahran 1374 hş.) adlı romanı cesaretle bazı konuları işlemesi ve yapısının sağlamlığından dolayı ilgiyle karşılandı. Bununla birlikte büyük toplumsal değişim ve savaş gibi deneyimlerin yaşandığı bu dönemde yazarlar yaratıcı eserler verecek zaman bulamamış, daha çok gündelik sorunlarla ilgilenmek zorunda kalmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Rîzâ Berâhenî, *Kışşanevîst*, Tahran 1348 hş., s. 65; Yahyâ Âryanpûr, *Ez Şabâ tâ Nîmâ*, Tahran 1350 hş., II, 235-277; Muhammed İstîlâmî, *Berest-yi Edebiyyât-ı İmrûz-i İran*, Tahran 1352 hş., s. 100-130; M. Bâkr Mû'mînî, *Edebiyyât-ı Meşrûta*, Tahran 1352 hş., s. 45, 53; Ye'kûb-î Âjend, *Edebiyyât-ı Nevîn-i İran*, Tahran 1363 hş., s. 47, 61, 168; M. Ali Sipânî, *Nevîsendegân-i Pişrev-i İran*, Tahran 1366, s. 16, 63, 162; C. Balay – M. Cuypers, *Ser-Çeşmeşâ-yi Dâstân-ı Kûtâh-i Fârsî* (trc. Ahmed Kerîmî-yi Hakkâk), Tahran 1366 hş., s. 46; Ahmed Golşîrî, *Dâstân u Nakd-i Dâstân*, Tahran 1368 hş., s. 17; Hüseyin-i Rezmûcî, *Envâ'-i Edebî ve Âşâr-ı Ân der Zebân-ı Fârsî*, Meşhed 1372 hş., s. 171-177; C. Balay, *Peydâyeş-i Român-ı Fârsî* (trc. Mehveş Kavîmî – Nesrin Hatât), Tahran 1995, s. 23, 65-66, 83; Ali M. Hak Şînâs, *Român u 'Aşr-i Cedîd der İran*, Tahran 1997, s. 29; Hasan Âbidînî, *Şâd Sâl-i Dâstânnevîst der İran*, Tahran 1998; Şâhrûh Meskûb, *Dâstân-ı Edebiyyât u Sergûzeşt-i İctima'*, Tahran 1378 hş., s. 12, 13; Sipânî-Ü-Kâsımnejâd, "Român-ı Fârsî", *Ferhengnâme-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1381 hş., II, 672-682; Houra Yavari, "The Persian Novel", <http://www.iranchamber.com/literature/articles>.

KAAN DİLEK

ROMANYA

Doğu Avrupa'da ülke.

I. FİZİKİ ve BEŞERÎ COĞRAFYA

II. TARİH

III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

ve TÜRK-İSLÂM ARAŞTIRMALARI

Kuzeyinde ve kuzeydoğusunda Ukrayna ve Moldavya, kuzeybatısında Macaristan, batı ve güneybatısında Sırbistan, güneyinde Bulgaristan ve doğusunda Karadeniz bulunur. Yüzölçümü 238.391 km², nüfusu 2002 verilerine göre 21.680.974, başşehir Bükreş (2.032.000), başlıca şehirleri Yaş (349.000), aynı zamanda en büyük liman şehri olan Köstence (344.000), Cluj (333.000), Kalas (332.000), Tîmişvar (327.000), Braşov (316.000) ve Krayova'dır (314.000).

I. FİZİKİ ve BEŞERÎ COĞRAFYA

Romanya yüzey şekilleri bakımından üç bölüme ayrılır. Doğuda kabaca kuzey-güney doğrultusunda uzanan Doğu Karpatlar ile onun güney ucundan başlayarak batıya yönelen Transilvanya Alpleri'nin (Moldoveanu zirvesi: 2544 m.) oluşturduğu dağlık alan yer alır. İkinci bölüm dağlık alanın çevresindeki yükseltisi fazla olmayan tepelik alandır. Doğu Karpatlar'ın batısı, Macarca "ormanın ötesi" anlamında Erdely, Romence'de Ardeal (Türkçe'de Erdel) adıyla bilinir. Doğuda yükseltisi 800 m. dolayında iken batıya doğru 400 metreye kadar düşen bu kesimin batısında daha çok bir plato görünümündeki Bihor kütlesi bulunur. Üçüncü bölümü Macaristan ve Sırbistan sınırındaki ovalarla içinde Tuna deltasının da yer aldığı Dobruca ve kuzeydoğuda Moldavya (Boğdan) kesimlerinin alçak düzlükleri (400-600 m.) meydana getirmektedir.

İklim ılıman kuşağın karasala geçiş tipidir. Değişken yüzey şekilleri yerel farklılıkların doğmasına ve çeşitlenmelere yol açmıştır. Yıllık ortalama sıcaklıklar ülkenin güneyinde 11° C, kuzeyinde 8° C dolayındadır. Ortalama yıllık yağış miktarı 650 mm. kadardır ve bu değer dağlık alanlarda 1000-1400 milimetreye çıkarken alçak kesimlerden Baragan ovasında 500 ve Dobruca'da da 400 milimetreye kadar iner.

Doğal bitki örtüsü Eskiçağ'lardan günümüze kadar süren insan faaliyetlerinden sürekli biçimde etkilenmiş ve çoğunlukla tarım alanlarına dönüşmüştür. Buna rağmen ülke toprakları 3350 türden meydana gelen florası ile Avrupa'nın en önemli